

Vuoden 1918 muistin paikat Sammatissa

Artikkelini liittyy Suomen Akatemian *Muistitieto ja historiantulkinnat* –projektissa tekemääni väitöskirjatutkimukseen *Vuoden 1918 muistot Sammatissa*, jonka yhtenä osana tarkastelen sitä, miten ns. tavalliset ihmiset eli maallikot omaksuvat omaa menneisyyttään koskevaa historiallista tietoa ja miten he tätä tietoa välittävät; kyse on siis historiatietoisuuden muodostumisen problematiikasta.

Historia välittyy meille lukemattomilla eri tavoilla. Historian tutkimus on vain yksi tekijä muiden historian julkisten esitysten kuten kouluopetuksen, museonäyttelyjen, televisio-ohjelmien, kirjojen ja elokuvien, joukossa. Myös jokapäiväisellä asuinympäristöllä on historiatietoisuuden muodostumisprosessissa merkittävä sija. Kuunnellessani haastateltavieni kertomuksia olen voinut kerta toisensa jälkeen todeta, kuinka ympäristö on muuttunut silmieni edessä. Kertojan kodin ikkunasta näkyvä mäki ei olekaan enää pelkkä mäki, vaan tietty Knaapinahde, jossa punaiset ja valkoiset ottivat yhteen huhtikuussa 1918, eikä ympäröivä metsä ole pelkkä metsä, vaan suoja, jonne piilouduttiin ja paettiin pakko-ottoja, taisteluja ja teloituksia ja jossa koettiin monenlaisia jännittäviä ja pelottavia seikkailuja. Kuultuani kertomukset en ole myöskään koskaan enää ohittanut näitä paikkoja pohtimatta tapahtumia, joita niillä koettiin yli 80 vuotta sitten.

Historian julkisten esitysten lisäksi historiatietoisuuden muodostumiseen vaikuttaa hyvin vahvasti kansanomainen historia. Kansanomainen historia pitää sisällään lähipiiristämme, lähiomaisiltamme ja tuttaviltamme kotona ja työpaikoilla omaksuttuja näkemyksiä. Yhteisö valvoo kansanomaista historiaa ja muokkaa sitä omien tarpeittensa mukaiseksi. Kansanomainen historia kuvastaa jonkin tietyn ryhmän omaa näkemystä menneisyydestään, ja samalla se toimii ryhmän identiteetin määrittäjänä. Historian julkiset esitykset ja kansanomainen historia voivat pitää sisällään vastakkaisia näkemyksiä, kuten on pitkälti laita Suomen sisällissodan kohdalla. Historian julkisten esityksien toistaessa vuosikymmenten ajan virallista eli voittajien näkemystä hävinnyt puoli purki kokemuksiaan kotona ja omiensa parissa työpaikoilla ja työväenyhdis-

tyksissä (U. M. Peltonen 1996). Kansanomainen historia ei aina poikkea sisällöllisesti akateemisesta historiasta, eikä sitä pidä tästä syystä myöskään käsittää akateemisen historian vastakohtaksi tai joksikin toisarvoiseksi historiaksi. Se on enemminkin rinnakkainen ilmiö, jolla on oma itseisarvonsa. Historiantutkimus muokkaa niin historian julkisia esityksiä kuin kansanomaisista historiaa, mutta muokkaamista tapahtuu myös toiseen suuntaan. Kansanomaisen historian ja historian julkisten esitysten vaikutusta historiantutkimukseen, tarkemmin sanottuna historiantutkijoihin, on vain vaikeampi huomata – ja hyväksyä. (Kalela 2000, 24–25, 37–41; Popular Memory Group 1982, 206–207, 210–211.)

Historiantutkijoita ei maallikoiden historiatietoisuuden muodostuminen ole sanottavammin kiinnostanut, ja he ovat saaneet maallikotkin luulemaan, että heidän elämänsä keskeiset asiat eivät voi kuulua ”oikean” historian piiriin eivätkä he osaa, toisin kuin historiantutkijat, erottaa ”oikeaa” historiallista tietoa väärästä. Kuitenkin nämä molemmat, niin maallikot kuin tutkijat, käyttävät historiaa hallitakseen elinympäristöään ja ymmärtääkseen maailmaa. (Vrt. Kalela 2000, 29–33; M. Peltonen 1999, 50–51; Rosenzweig & Thelen 1998.) Ihmisten itsensä kertomaa historiaa ei voi tutkia pelkästään konventionaalisen historiantutkimuksen keinoin yksinkertaisesti siitä syystä, että ihmiset eivät muista eivätkä ole kiinnostuneita samoista asioista kuin akateemiset historiantutkijat, ja kuitenkin ihmisten kertoma historia on kertojilleen aivan yhtä totta kuin asiakirjalähteiden avulla luotu kuva samoista tapahtumista historian tutkijalle. (Katajala 1992, 190; Knuutila 1984, 131–135.)

Tutkimukseni lähteen muodostavat Sammatissa viimeisten 12 vuoden aikana tekemäni haastattelut: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran äänitearkiston (SKSÄ) vuosina 1988–89 järjestämä perinteenkeruu tuotti 57 haastattelua (n. 117 h), joista 35:ssä käsitellään vuotta 1918. Pelkästään vuoteen 1918 keskittyviä haastatteluja on 20 (n. 35 h). Nämä vuosina 1991 ja 1999–2000 tehdyt haastattelut on arkistoitu Turun yliopiston uskontotieteen ja folkloristiikan äänitearkistoon (TKU). Näiden lisäksi käytössäni on muita tarkoituksia varten tuotettuja haastatteluaineistoja, esim. murrehaastatteluja Turun yliopiston suomen kielen laitoksen (TYSKL) ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen kokoelmista, toimittaja Jenny Pajusen 1970-luvun alussa tekemien haastattelujen muistiinpanot Kansan Arkistosta ja Helsingin yliopiston kirkkohistoriallisen laitoksen järjestämän kirkollisen kansanperinteen kyselyn vastaukset. Eri arkistojen 1917–18-keruiden joukosta löytyy myös muutaman sammattilaisten muistelmat. Osa tutkimusaineistostani koostuu ns. luonnollisesti eli tutkijoista riippumatta syntyneistä kulttuurituotteista kuten lehtikirjoituksista, kalentereista ja virallisista asiakirjoista. Yhteistä näille on, että näissä kaikissa käsitellään Sammatin vuoden 1918 tapahtumia jollain tavalla.

Olen tutustunut useimpiin tässä artikkelissa mainittuihin paikkoihin joko omatoimisesti tai yhdessä haastateltavieni kanssa. Osaa paikoista ei ilman

paikallista asiantuntijaa voi edes löytää, sillä kaikki tapahtumat eivät jätä jälkeä itsestään vaan jatkavat eloaan ainoastaan ihmisten mielessä. Philip Nora on jakanut muistomerkin elämän kahteen vaiheeseen. Ensimmäisessä vaiheessa muistomerkki symboloi asiaa, jonka vuoksi muistomerkki on pystytetty. Rituaalit kuuluvat ensimmäiseen vaiheeseen. Toisessa vaiheessa muistomerkki muuttuu muistin paikaksi eli historialliseksi muistoksi edustamastaan asiasta. (1996, 6–7.) Alun perin Nora tarkoitti *muistin paikka* (*lieux de mémoire*) -käsitteellä ainoastaan patsaita, rakennuksia yms. historialliseen muistiin liittyviä tunnettuja kohteita. Nykyisin *muistin paikka* -käsite on laajentunut tarkoittamaan myös ”esineellistä tai ei-esineellistä symbolia, joka on inhimillisen työstämisen kautta tullut jonkin yhteisön historiallisen muistin osaksi”, kuten Matti Peltonen on asian ilmaissut (1999, 100). Omassa tutkimuksessani sovellan *muistin paikka* -käsitettä varsinaisten muistomerkkien lisäksi kaikkiin sellaisiin haastateltavien mainitsemiin paikkoihin, jotka he liittävät tavalla tai toisella vuoteen 1918 riippumatta siitä, ovatko nämä paikat edelleen olemassa vai pelkästään muistinvaraisia.

Maantieteellisiä kysymyksiä on käsitelty folkloristisessa tutkimuksessa tieteenalan syntyajoista lähtien (ks. esim. Honko 1979; Huuskonen 1998, 22–27; Lehtipuro 1971; Knuutila & Paasi 1995; Ryden 1993, 53–96). Huolimatta pitkään jatkuneesta kiinnostuksesta perinnealueisiin, paikkaperinteeseen ja paikallisyhteisöjä kohtaan, folkloristien mielenkiinto on vasta parin viime vuosikymmenen ajan kohdistunut itse paikkojen merkityksiin, siihen miten ihmiset käyttävät paikkoja identiteetin ilmaisemiseen tai minkälaisia merkityksiä asukkaat antavat paikoille. Henry Glassie (1982) kiinnitti erityistä huomiota paikkojen merkitykseen omasta historiasta kerrottaessa tarkastellessaan irlantilaisen Ballymenonen alueen historiaa. Barbara Johnstone (1990) on käsitellyt Fort Waynen asukkaiden suhdetta kotikaupunkiinsa, erityisesti kertomuksia, jotka käsittelevät kaupunkia koetellutta tulvaa, ja Kent C. Ryden (1993) Coeur d’Alenen kaivosalueen asukkaiden kertomuksia itsestään ja alueestaan. Anna-Liisa Siikala (1998) on puolestaan tarkastellut paikkoja menneisyydestä kertovina jälkinä polynesialaisten suullisessa historiassa. Marjut Huuskonen (1998) on saamelaista suullista kertomusperinnettä käsittelevässä tutkimuksessaan kiinnittänyt huomiota nimenomaan ajan ja paikan väliseen sidokseen sekä erityisesti siihen, miten pohjoisen luonnon ja ihmisen välistä suhdetta käsitellään suullisissa kertomuksissa.

Niin historia- kuin paikkatietoisuutemme on pitkälti kulttuurin ehdollistamaa. Se, mitä historiasta pidetään muistamisen arvoisena vaihtelee ryhmästä ja ajanjaksosta toiseen (Kalela 2000, 23–24). Sama koskee maisemia. Osa maiseman piirteistä valitaan merkityksellisiksi, kauniiksi tai historiallisesti merkittäväksi, osa jätetään vaille huomiota. Kysymys on aina nykyisyydestä käsin tapahtuvasta tulkinnasta. (Raivo 1997, 202–205.)

Paikkatietoisuudesta

Ihmisen tietoisuus oman alueensa eli kotiseutunsa ainutlaatuisuudesta ja eroavaisuudesta muihin alueisiin nähden on vastaavanlainen identiteetin ilmaisi- ja kuin paikallishistoria. Alueen identiteetti koostuu elementeistä kuten luonnonoloista, historiasta, kulttuurista tai murteesta, joiden perusteella alue voidaan erottaa muista alueista. Alueellisessa identiteetissä (aluetietoisuus) on taas kysymys kuulumisesta johonkin alueeseen, yhteenkuuluvuuden tunteesta alueen muiden asukkaiden kanssa sekä siitä, miten asukkaat hahmottavat alueensa kokonaisuutena ja tiedostavat sen erityisluonteen. Alueelliseen identiteettiin kuuluu myös kyky erottaa alue muista alueista ja ulkopuolinen meistä. (Paasi 1984, 65–73; Relph 1976, 37.) Alueelliseen tietoisuuteen liittyy kiinteästi myös paikallisten erityispiirteiden, mm. luonnonolosuhteiden, luonnonvarojen, paikannimistön ja perinteen, tuntemus. Luonnonvarojen hyödyntäjän on tunnettava paikalliset luonnonolosuhteet, kun taas suurkaupunkiympäristössä selviytyminen vaatii vaaralliseksi luokiteltujen kaupunginosien tuntemusta. (Ryden 1993, 68–93.)

Nimeäminen muuttaa alueen puhtaasti fyysisestä historiallisesti ja sosiaalisesti koetuksi paikaksi. Paikannimen avulla paikka pystytään yksilöimään, erottamaan muista paikoista, ja siitä voidaan puhua. (Tilley 1994, 18–19.) Kaikkia paikkoja ei ole tarvinnut nimetä vaan ainoastaan yhteisön elämisen, elinkeinon harjoittamisen ja liikkumisen kannalta tärkeät paikat. Aiemmin paikan ja nimen välinen syy-yhteys on ollut hyvin looginen, ja nimi on luonnehtinut jollain tapaa paikan olemusta tai käyttötarkoitusta. Syntyessään kaikki nimet ovat olleet ymmärrettäviä, mutta aikojen kuluessa kielen, maaston ja kulttuurin muutoksien takia nimien sisältö on saattanut hämärtyä. Siinä missä ennen nimet opittiin kanssaihmisiltä, nyt ne opitaan yhä useammin kirjallisista lähteistä, kartoista ja muista hakemistoista. (Kiviniemi 1999, 9–14; Pitkänen 1999, 15–22.)

Sen lisäksi, että paikannimistö auttaa paikantamaan sijainnin kielellisesti ja maantieteellisesti, sen tarkoitus on muistuttaa paikan menneisyydestä. 1990-luvun alussa, kun Sammatissa nimettiin teitä ja katuja, Sammatin kirkonkylältä Karjalohjalle vievä tie nimettiin *Punasentolpantieksi*. Katujen nimeäminen, etenkin uudelleen nimeäminen, voi olla joissakin tapauksissa hyvinkin poliittista. Usein nimien vaihto liittyy vallanvaihtoon (vrt. Nyysönen 1999, 213–217). Tässä tapauksessa tien nimeäminen paikkakuntaa ankarasti koetelleen tapahtuman mukaan kertoo ehkä ennen kaikkea ajan kulumisesta, siitä että tielle on voitu antaa sisällissotaan liittyvä nimi. Jotkut vanhemmista haastateltavista mainitsivat paikasta, mutta epäilen kuinka moni nuoremmista paikkakuntalaisista pystyy yhdistämään nimen sen alkuperäiseen kohteeseen, kyseisen tien päässä sijaitsevaan punakaartilaisen kokoontumispaikkaan.

Sen lisäksi, että ihmisellä on tieto oman alueensa fyysisestä ja sosiaalisesta todellisuudesta, hän on kytkeytynyt siihen myös emotionaalisesti. Fyysisestä olemassaolostaan huolimatta alueet ovat sosiaalisesti rakentuneita hengen tuotteita, paikkoja. Useimmat inhimilliset kokemukset, muistot, vaikutelmat ja tuntemukset – niin positiiviset kuin negatiiviset – sitoutuvat muistoissa juuri paikkoihin. Paikan käsite viittaaakin enemmän yksilötason merkitysmaailmaan, kun taas alue viittaa lähinnä yhteisölliseen ja yhteiskunnalliseen tilan jäsentämiseen. (Paasi 1984, 151–157; Rannikko 1996, 28; Relph 1976, 8, 37–55.) Yksilötasolla puhuttaessa voidaankin alueellisen identiteetin sijasta käyttää käsitettä paikallisidentiteetti tai vaihtoehtoisesti *place of sense* -käsitteen suomennoksia paikan henkeä, paikkatietoisuutta tai paikkakokemusta. (Rannikko 1996, 47.)

Kognitiivinen ja emotionaalinen sosiaalistumisemme fyysiseen ympäristöön alkaa lapsuudessa ja jatkuu läpi elämän. Alueellisen identiteetin syntyymiseen vaikuttavat niin henkilökohtaiset kokemukset kuin kollektiiviset käsitykset paikan erityispiirteistä. Molemmat, sekä alueen identiteetti että alueellinen identiteetti, ovat historiallisen kehityksen tulosta. Alueellinen identiteetti voi muotoutua ajan kanssa monimerkitykselliseksi ja historiallisesti kerrostuneeksi jopa siinä määrin, että samalla alueella asuvat ihmiset voivat edustamastaan sukupolvesta riippuen kokea kuuluvansa erinimisiin paikkoihin. Samoin kuin historiatietoisuuden muodostumisessa, ovat historian esitykset ja kansanomaisen historia myös tässä prosessissa avainasemassa. Niiden avulla myös toisilleen tuntemattomat ihmiset voivat mieltää menneisyytensä, nykyisyytensä ja tulevaisuutensa yhteiseksi. (Paasi 1986, 37–38; Riikonen 1997, 179–189.)

Aktiivinen osallistuminen kotiseututoimintaan tai paikallisten symbolien esillä pito eivät ole alueellisen identiteetin säilymiselle yhtä tarpeellisia kuin oman menneisyyden yhteisistä tapahtumista ja merkittävistä henkilöistä kertominen. Kertomalla vahvistetaan sekä yhteisön omaa identiteettiä että omaa kuulumista tähän yhteisöön ja lisätään yhteisön tiedonmäärää. (Paasi 1996, 222.) Kuten Barbara Johnston on todennut, ”a person is at home in a place, when the place evoke stories, and, conversely, stories can serve to create places” (1990, 5). Kertomukset ovat jopa edellytys paikkojen säilymiselle, sillä ilman muistelijaa tai kertojaa paikat menettävät merkityksensä ja häviävät. Jos paikkoihin ei liity kertomusta, ne muuttuvat pelkäsi osaksi maisemaa ja niihin aletaan suhtautua välinpitämättömästi (vrt. Ahonen 1998, 69–71; Takala 1998, 112). Vähäpätöisiltäkin vaikuttavat paikat voivat puolestaan kertomusten avulla muuttua merkityksellisiksi ja menneisyys muuttuu osaksi tätä päivää (Cruikshank 1998, 18; Glassie 1982, 662–664; Ryden 1993, 63–68). Paikoilla on kertomuksissa erityisen tärkeä sija, koska ne eivät ainoastaan muistuta menneisyyden tapahtumista, vaan ne myös argumentoivat kertomuksen kohteena olevan tapahtuman todenperäisyyden puolesta. (Johnstone 1990, 126–135; Siikala 1998, 10–11.)

Paikallisyhteisössä kaikkialla, yhtä lailla Polynesian saarilla, Irlannin maa-seudulla tai amerikkalaisessa pikkukaupungissa, yhteisöllisyyttä vahvistetaan perehdyttämällä yhteisön jäsenet yhteisön menneisyyteen, jopa myyttiseen historiaan. Kaupunkiympäristössä historiallinen perspektiivi jää useammin pieniyhteisön perspektiiviä lyhyemmäksi eivätkä asukkaat välttämättä identifioitu paikkoihin yhtä vahvasti kuin pienemmissä yhteisöissä (vrt. Finnegan 1998, 131–138; Paasi 1984, 165–166). Kaupunkilaiset voivat osoittaa kuulumistaan tiettyihin kaupunginosiin tai naapuristoon kertomalla paikkoihin liittyviä kokemuskertomuksia (Johnstone 1990). Kertomukset voivat toimia myös varoitustarinoina, joilla tulokkaita opastetaan selviytymään joskus hyvinkin vaarallisessa kaupunkiympäristössä (esim. Tangherlini 1998; Wachs 1988). Alueen paikkaperinteen hallitseminen voidaan katsoa kuuluvan asukkaiden ”yleissivistykseen” (Lehtipuro 1972, 53) tai osoittavan heidän ”ympäristölu-kutaitoaan” (Ryden 1993, 72. sit. Mary T. Hufford 1986).

Samalla, kun kerromme tapahtumista tulemme luoneeksi omasta aluees-tamme eräänlaisen mentaalisen kartan, jonka rajat eivät välttämättä noudata alueen maantieteellisiä tai hallinnollisia rajoja. Asukkaille rajat ovat yleensä selvät, mutta ulkopuolisella saattaa olla vaikeuksia rajojen hahmottamisessa. Esimerkiksi haastatellessaan Pohjois-Karjalassa sijaitsevan Rasimäen asuk-kaita Sinikka Vakimo ei pystynyt haastattelujen perusteella hahmottamaan yhteistä tai selkeärajaista kylää – ei alueellisesti eikä myöskään ajallisesti. Kylästä puhuttiin milloin menneessä muodossa, milloin nykyaikana, ja kylä-läisiä olivat yhtälailla kuolleet kuin lyhyen aikaa kylällä asuneet tai kylässä edelleen asuvat henkilöt (1996, 197). Laura Aro on kuvannut tätä ilmiötä tote-amalla, että haastateltavien puheissa kylä oli ”ennemminkin mentaalinen ja emotionaalinen paikka, m i e n t a a l i n e n t i l a (painotus Aron), kuin konkreettinen elin-ympäristö, jossa parhaillaan asutaan”. Arosta paikan fyysisyys ei ole yhtä tär-keää kuin se, mitä paikassa oli tapahtunut tai tulee tapahtumaan. (1996, 68.)

Tämä ilmiö näkyy myös omassa tutkimuksessani. Ensinnäkin alue, jolla Sammatin vuoden 1918 tapahtumia käsiteltäessä liikuttiin, ulottui myös naa-purikuntien puolelle. Toiseksi, tämä näkyy siinä, kuka mielletään sammattilai-seksi. Syylliset, niin punaisten kuin valkoisten puolella, määriteltiin ulkopuoli-siksi, uhrin puolestaan sammattilaisiksi. Virallisella syntymä-, koti- tai kuolin-paikalla ei ollut tässä asiassa juurikaan merkitystä. (Vrt. Heimo 2000a, 60–66.)

Lönnotin Sammatti

Historialliset asiakirjat mainitsevat Sammatin ensimmäisen kerran 1400-lu-vulla. Tällöin tunnetaan myös kaikki yhdeksän kylää: Haarjärvi (Haaria), Kaukola, Kiikala, Leikkilä, Lohilampi, Luskala, Myllykylä, Niemenkylä ja Sammatti (kk.). Vuosisatojen ajan Sammatti kuului Karjalohjan kappeliseura-

kuntaan. Vuonna 1614 alkanut kirkollinen yhteiselo jatkui 1900-luvun puoli-väliin saakka. Sammatin viljelykset olivat ”idyllisen pieniä” ja syrjäisen sijaintinsa vuoksi seudun ei ”ole koskaan tarvinnut tuntea sahojen, tehtaiden, herraskartanoiden y.m.s. siunausta ja kirousta”, kuten Lönnrotin elämäkerran kirjoittaja Aarne Anttila asian on ilmaissut (1931a, 14–15). Maantieteellisillä olosuhteilla on ollutkin merkittävä vaikutus Sammatin taloudelliseen kehitykseen. Pitäjän pieni tilakoko, kartanoiden puute ja riittämätön vesivoima aiheuttivat yhdessä sen, että Länsi-Uudellamaalla yleinen ruukkikulttuuri ei koskaan levinnyt alueelle ja paikkakunta jäi paitsi taloudellisesta kasvusta (Salonen 1995, 58–59). Paikkakunnalla oli kuitenkin pienteollisuutta: mylly, kaksi sahaa sekä polttoturve- ja sammalkuiviketehdas. 1900-luvun alussa Sammatti oli Uudenmaan ainoa kunta, joka oli kokonaan suomenkielinen. Väkiluku oli vuoden 1917 lopussa 1177. Sosiaalinen kerrostuneisuus on ollut jo varhain voimakkaasti kehittyntä Länsi-Uudellamaalla, mutta toisin kuin muualla Länsi-Uudellamaalla Sammatissa ei sijainnut kartanoita eikä suuria tiloja. Kunnallisesta itsehallinnosta vastasi seurakunta ja kuntakokous, mikä käytännössä tarkoitti sitä, että samat isännät päättivät niin maallisista kuin kirkollisista asioista (Salonen 1995, 58–59; Silvanto 1930, 204).

Kunnan väkiluku on tänä päivänä suurin piirtein sama kuin sata vuotta sitten, ja suurin osa kunnan asukkaista hankkii elantonsa edelleen maa- ja metsätaloudesta. Yhteisö on jakaantunut sisäisesti erilaisiin ryhmiin. Useimmat identifioituvat ensisijaisesti omaan kyläänsä. Syntyperäiset sammattilaiset erottautuvat mielellään omaksi ryhmäkseen, ”meihin vanhoihin sammattilaisiin”, joka taas puolestaan jakaantuu ainakin kahteen erilliseen ryhmään: vanhoihin kantatalollisiin ja näihin verrattaviin yhteisön arvostusta nauttiviin henkilöihin sekä ”meihin muihin”. Jako perustuu osittain yhteiskunnalliseen asemaan, mutta myös muihin ryhmän ulkopuolella epäselviksi jääviin tekijöihin. Sukulaiset eivät välttämättä kuulu samaan ryhmään. Puoli vuosisataa ei ole ollut riittävä aika myöskään tekemään Karjalan siirtolaisista sammattilaisia. Heidät pystytään vielä nimeämään erikseen. Muita erikseen mainittavia ryhmiä ovat paikkakunnalle ”myöhemmin muuttaneet”, joihin kuuluu mm. Sammatissa toimivan steinerilaisen Vapaan kyläkoulun paikalle houkuttelemia (pää)kaupunkilaisia ja muita ulkopaikkakuntalaisia. Oman merkittävän ryhmänsä muodostavat Sammatin kesäasukkaat, joista monen sukujuuret ovat Sammatissa. Kesäasukkaiden vuoksi paikkakunnan väkiluku kasvaa kesäisin peräti kaksin- tai jopa kolminkertaiseksi.

Sammatin vehreä luonto, kumpuileva maasto ja runsas vesistö ovat houkutteleet paikkakunnalle matkailijoita ja kesäasukkaita runsain määrin yli sadan vuoden ajan. Seudun luonnonkauneus ei kuitenkaan ollut yksin tekemässä Sammatista tunnettua matkailukohdetta, vaan pääosa kunniaista lankeaa Elias Lönnrotille, joka oli ”Sammatin kaikki kaikessa, lahjoittaja, kunnanmies, kansakoulun ja kirjastonperustaja, lääkäri, pappi ja mikä tuskin kenelläkään on-

nistuu, profeetta omalla synnyinseudullaan” (Anttila 1953, 212–213). Lönnrotin syntymäkodista, Valkjärven tuntumassa sijaitsevasta Paikkarin torpasta, muodostui suosittu matkailunähtävyys jo 1800-luvun loppupuolella. 1950-luvulla Sammattia intouduttiin kutsumaan peräti pyhiinvaelluskohteeksi. Nykyäänkin pääosa Sammatin matkailukohteista liittyy tavalla tai toisella Lönnrotin elämään. Kohteisiin voi tutustua esim. osallistumalla Lönnrotin kierrokseksi kutsutulle opastetulle kiertoajelulle tai omatoimisesti pienen esitteen avulla. Paikkarin torpan lisäksi kierrokseen kuuluvat itseoikeutetusti Lönnrotin vanhuudenkoti Lammin talo sekä Sammatin kirkko ja hautausmaa, jonne Lönnrot on haudattu. Muita kierrokseen kuuluvia paikkoja ovat Lönnrotin perustamat kansakoulu (nykyinen kirjasto) ja emäntäkoulu (nykyinen Elias Lönnrotin kotitalousoppilaitos), taidenäyttelytiloina toimivat vanha viljamakasiini eli lainajvästö Sammatin kirkon kupeessa, Paikkarin torpan läheisyydessä sijaitseva Lönnrotin veljentyttären koti (nykyisin näyttelytilana toimiva Miinan mökki), Lönnrotin omistama Nikun talo (nykyisin yksityisomistuksessa) ja Johannes Lohilammen museo, jossa säilytetään Lönnrotille kuuluvaa esineistöä.

Sammattilaiset eivät muista ja arvosta Lönnrotia ensisijaisesti kielen- tai kansanrunoudentutkijana tai Kalevalan kirjoittajana vaan yleisenä hyväntekijänä, jonka tärkeimpinä ominaisuuksina pidetään vaatimattomuutta ja hyväsydämyyttä. Lönnrotia pidetään humanina isäntänä ja köyhien auttajana. Sen lisäksi, että Lönnrotin kierroksen kohteet pitävät yllä Lönnrotin muistoa, ne ovat myös keino korostaa Lönnrotin sammattilaisuutta ja hänen toimintaansa sammattilaisten hyväksi. On myös esitetty, että Elias Lönnrotin sammattilaisuus on vahvistanut paikallisen väen yhteenkuuluvaisuuden tunnetta (esim. Pajunen 1971; Salonen 1995, 58). Lönnrotin tiedemiesuran, runonkerääjän ja Kainuussa vietettyjen vuosien muiston vaaliminen on jätetty muille tahoille, kuten Oulun yliopiston ja Kajaanin kaupungin yhteishankkeelle Lönnrot-instituutille, Elias Lönnrot -seuralle ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle.

Sammattilille laadittiin asukkaiden keskuudessa toteutettuun kyselyyn perustuva matkailumaisemia ja maisemanhoitoa koskeva kehittämissuunnitelma vuonna 1998 (Keskinen 1998). Kesäasukkaiden vastauksissa pääpaino oli seudun luonnossa ja tunnetuissa matkailukohteissa, museoissa ja kirkossa. Vakituiset asukkaat taas mainitsivat säilyttämisen ja/tai palauttamisen arvoisina maisemakohteina kokonaisia ympäristöjä kuten ”Mannin tilan alueen”, ”Kirmusjärven ympäristön” ja ”Koivikon kannaksen”. Olen tulkinut tämän johtuvan ainakin osittain paikkakuntalaisten kesäasukkaita vahvemman alueellisesta identiteetistä. Useimpiin vakituisten asukkaiden mainitsemiin paikkoihin, kuten ”keskustan vanhat puiset rakennukset”, tai vaatimukseen ”Sivan, Seudun ja Jalavan kaupan edustat palautettava alkuperäiseen kuntoon”, sisältyi selvästi käsitys niiden paikallishistoriallisesta arvosta, mielikuva siitä millaisia ne olivat olleet joskus ennen. Selvästi yksilöidyt kohteet kuten ”pu-

nainen maitokoppi Myllykylässä” ja ”Haukantien ja Mätäsniementien varrella olevat sudenkuopat” olivat mainitsijoille tärkeitä kotiseudun menneisyydestä muistuttavia paikkoja, joihin ulkopuolinen ei välttämättä edes kiinnittä huomiota. Maitokoppi muistuttaa ajasta, jolloin lypsykarjan pito oli vielä yleistä ja sudenkuopat menneisyyden vaaroista. Myös näiden käyttöä matkailutarkoituksiin esitettiin kehittämissuunnitelmassa, mutta ilman näihin paikkoihin liittyviä kertomuksia ne tuskin pystyvät herättämään mielenkiintoa.

Vuoden 1918 muistelemisen

Sisällissodan jälkiseuraukset olivat Sammatissa poikkeuksellisen ankarat siitä huolimatta, että varsinaiset taistelut käytiin vuonna 1918 kaukana Sammatista. Tuoreimman laskelman mukaan punaisten henkilömenetykset tuhannen asukkaan Sammatissa olivat kokonaisuudessaan 34: taistelussa kaatui neljä, 25 ihmistä teloitettiin ja vankileireillä menehtyi viisi. Väkilukuun suhteutettuna teloitettujen punaisten määrä (4,7 %) oli Uudenmaan korkein ja Suomen kolmanneksi korkein. Luvussa eivät ole mukana kymmenen Sammatissa teloitettua vieraspaikkakuntalaista. Jälkipuinnin ankaruutta korostaa se, että valkoisten henkilötappiot jäivät Sammatissa yhteen. (Paavolainen 1967, 166–167, 174; Tukkinen 1999).

Suullinen historia liitetään usein kirjoituksettomiin kulttuureihin kuuluvaksi tiedonvälitysmuodoksi, mutta Sammatissakin vuotta 1918 koskeva tieto oli – joitakin satunnaisia tilastoja ja lehtijuttuja lukuun ottamatta – välitettävä suullisesti 1990-luvulle saakka. Siitä huolimatta, että lähes kolmisenkymmentä vuotta aikaisemmin julkaistut Väinö Linnan *Täällä Pohjantähden alla*-trilogia ja Jaakko Paavolaisen terroritutkimukset myötävaikuttivat sekä vuotta 1918 koskevan tutkimuksen lisääntymiseen että valtaviin muistitietokokoelmien keräämiseen, ensimmäinen Sammatin vuotta 1918 käsittelevä historiikki, Tauno Tukkinen artikkeli *Sammatin ja Karjalohjan tapahtumia vuonna 1917–18*, julkaistiin vasta vuonna 1992.

Folklore on usein jonkin tietyn ryhmän keskenään jakamaa, esimerkiksi tietyn ammattikunnan, ikäryhmän tai kokemuksen yhdistämän ryhmän, vaikkapa synnyttäneiden naisten tai sodassa taistelleiden miesten. Vuotta 1918 koskeva kerronta on tavallaan paikallisperinnettä, mutta sitä vaalittiin aina 1960-luvulle saakka kaksijakoisesti ja eriytyneesti. Sotaa, jota eri osapuolet myös kutsuivat eri nimillä, ei muisteltu kuin omien kesken. Valkoisia koskeva perinne oli osa virallista ja julkista kulttuuria, kun taas punaisten perinne oli epävirallista ja yhteisöllistä. Viralliseen versioon saivat kosketuksen kaikki puoleen katsomatta kouluopetuksen ja historian julkisten esitysten välityksellä. Punaisten oli selviytyäkseen luotava oma historiantulkintansa vuodesta 1918. Oma tulkintaa vaalittiin perhepiireissä, työpaikoilla, työväenyhdistyksissä ja työ-

väenliikkeessä. Työväenliikkeen tehtävänä oli huolehtia sisällissodan virallista tulkinnasta hävinneen osapuolen näkökulmasta. (U. M. Peltonen 1996.)

Sammatissa työväenyhdistys sai jatkaa toimintaansa heti sisällissotaa seuranneena vuonna, mutta haastateltavien mukaan yhdistys ei koskaan toipunut täysin sodan seurauksista ja toiminta hiipui. Suojeluskunta- ja lottajärjestöt vaalivat tietysti itsestään selvästi valkoista aatetta ja sen näkemystä sisällissodan luonteesta, mutta samaa aatemaailmaa edustivat myös urheilu-, nuoriso-, maamies- ja Martta-järjestöt (ks. esim. Ollila 1993; Vasara 1997). Sammatissa suojeluskunta järjesti sotaa seuranneina vuosina voitonjuhlia sekä sotaharjoituksia pääpainon ollessa kuitenkin urheilu- ja ampumaharjoituksissa, kuten varsinkin mukana olleet erityisesti painottivat.

Ajoittamisesta ja paikantamisesta suullisessa historiassa

Historian on sanottu edellyttävän kronologiaa. Osa historiantutkijoiden muistitietoa kohtaan varsinkin aiemmin osoittamasta kritiikistä kohdistui juuri siihen, että ihmiset muistivat ”väärin”, he eivät antaneet tarkkoja päivämääriä tai sekoittivat tapahtumajärjestyksen. Tämä johtuu siitä, että kertomusten ymmärtämisen kannalta tarkalla tapahtuma-ajalla on itse asiassa vain harvoin suurta merkitystä. Itse tapahtuma ja tapahtumapaikka ovat tärkeämpiä kuin tapahtuman ajankohta (Glassie 1982, 662–663; Johnstone 1990, 130–131). Historialliset tarinat osoittavat, että tapahtuman ydinkohta voi säilyä suullisessa perinteessä pitkiä aikoja, jopa vuosisatojen ajan, ilman että kertomus sinänsä muuttuisi. Joissain tapauksissa tarina voidaan ajoittaa yhä uudestaan. Esimerkiksi osa vuoden 1918 kauhutarinoista kuuluu vanhaan sota- ja vainolaistraditioon (U. M. Peltonen 1996, 135–202). Kun tapahtuma ei ole sattunut kertojan omana elinaikana, ajoittamisen merkitys vähenee entisestään. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö ajalla olisi merkitystä tai etteivät kertojat pyrkisi lainkaan ajoittamaan tapahtumia. Haastatteluaineistossa puhutaan yleisesti ”vanhoista ajoista”, ”ennen vanhaan” ja ”ajoista ennen” ilman, että kyseessä oleva ajankohta määriteltäisiin tätä tarkemmin. Esimerkiksi Turun yliopiston suomen kielen laitoksen 1960–1970-luvuilla tekemät murrehaastattelut alkoivat usein haastattelijan pyynnöllä, että haastateltava kertoisi ”entisaikojen tavoista”, ”vanhoista työtavoista” tai kysymyksellä ”millaista aika oli ennen”. Useimmiten kertojat tulkitsivat tämän kutsuksi kertoa lapsuutensa ja nuoruutensa ajoista, eli riippuen haastateltavan iästä muistelut sijoittuvat 1800–1900-lukujen vaihteeseen tai 1900-luvun alkuvuosikymmenille.

Toisin kuin kirjoittaessa ihmiset eivät kertoessaan jäsennä omaa menneisyyttään kronologisesti tarkkojen vuosilukujen tai päivämäärien mukaan, vaan ajoittavat tapahtumia henkilökohtaiseen elämäänsä tai perheensä vaiheisiin liittyvien tapahtumien mukaan (Finnegan 1998, 89–93; Vansina 1985, 175).

Vain harva ihminen kuitenkin pystyy palauttamaan historiallisia tapahtumai-
aikoja samanlaisella tarkkuudella kuin seuraava 72-vuotias naiskertoja muis-
tellessaan saksalaisten tuloa Lohjalle keväällä 1918 viitisenkymmentä vuotta
myöhemmin vuonna 1969. Tyttären syntymä oli tehnyt tapahtumasta ikimuis-
tettavan ja merkittävän. Kertoja aloitti vuoden 1918 tapahtumien muistelemi-
sen heti haastattelun alussa luetellessaan henkilötietojaan. Muistelemisen ak-
tuaalista maininta toisesta tyttärestä:

...Sillon sit, se oli juur se punakaartin aika sillo, saman päivän ku mä syn-
nytin sen tytön, sen toisen tytön, ni tuli saksalaiset täne Lohjal, tätä Lohjaa
vallottamaan, mutta kyl ne meilläkin kävi pikemmältään sit sisäl ja kysysi-
vät meilt. Vanhemman tytön kolttu oli ovenpieles naulas, ni ne läpisti sitä,
ku se oli punane, ollaako nähty sellasii. No minun mieheni rapisti päänsä,
päätä vaan et ei täs mut tuonne päin meni, hän peljästys ja vähä (naurah-
taa), et tuonne päin meni, et Hiidensalmeen päin meni (...) (TYSKL 1969/
1293.)

Sitaatti jatkuu kertojan muistellessa, kuinka tyttären ollessa viiden päivän
vanha perhe pakeni kertojan lapsuudenkotiin ja kuinka kertojan mies säästy
vangitsemiselta. Haastattelun loppupuolella kertoja palasi uudestaan vuoteen
1918 ja kuvaili synnytystilannetta: parinkymmenen kilometrin päässä sijait-
sevassa Nummelassa taisteltiin ja ihmiset olivat lähteneet pakoon. Kertojan
miehellä oli vaikeuksia löytää kättilöä avustamaan synnytyksessä.

Haastattelija: Olitteste sit ihan yksin sitte tääl (kertoja huokaa) vai oliko,
vai oliko teiän mies täällä?

Kertoja: Minun mies oli koton, koton sillo juu, ku emmä ois mitään apuu
saanu sit, ku ei tää toinen tyttö ollu vielä kolmee vuotta, tää vanhempi
tyttö, se täytti vasta sit kolme vuotta heinäkuussa, ku tää toinen syntys
yhdeksäs päivä huhtikuuta. Siit mä sen muistan nii hyvi se saksalaiste tulo,
ku ne sillo yhdeksäs päivä tulivat tänne (huokaa) tänne sitte. (TYSKL 1969/
1293.)

Vaikka kertoja muistaa itse saksalaisten tulon, on epätodennäköistä, että
hän muistaisi tarkan päivämäärän ilman, että se osui hänen lapsensa synty-
män yhteyteen. Yllä olevaa esimerkkiä yleisempi tapa ilmaista ajankohta on
kuitenkin seuraavanlaisten melko yleisluonteisten ilmaisujen käyttö: ”kun olin
lapsi”, ”kouluaikana”, ”ennen” tai ”jälkeen avioitumisen”, ”kun asuimme pai-
kassa X”, ”kun olin työssä paikassa X” tai ”minulla oli X-merkkinen auto”.
Se, mitkä henkilökohtaiset tapahtumat valitaan kulloinkin ajoittamiseen hei-
jastaa sitä, mitä omassa elämässä pidetään merkittävänä – eivätkä ne välttä-
mättä ole samoja kaikilla ihmisillä.

Ajoittamiseen voidaan käyttää myös yhteisöllisesti tai valtakunnallisesti
merkittäviä tapahtumia tai ajanjaksoja (Kalela 2000, 134–135; Portelli 1991,
69–70), kuten kriisiaikoja, luonnonkatastrofeja tai vaikkapa sitä, kuka toimi

tällöin valtion päämiehenä. Sammattilaisten haastatteluissa aikaa jäsennettiin muutaman keskeisen asian avulla: ”Lönnrotin ajalla” viitattiin 1800-lukuun, aikaan, jota haastateltavat eivät itse muistaneet, mutta josta he olivat lähio- maisiltaan ja muilta kuulleet. Toinen merkittävä ajan jäsentäjä oli sisällissota, ”kapina”. Kapinaa käytettiin yhtä hyvin vuoteen 1918 liittyvien kuin siihen liittymättömien tapahtumien ajankohdan määrittämiseen: ensimmäinen auto saatiin Sammattiin ”ennen kapinaa”, sähkö ”kapinan jälkeen”.

Sisällissodasta kertoessaan kertojat käyttivät tarkkojen päivämäärien si- jasta ilmaisuja kuten ”punaisten aika”, ”valkoisten aika”, ”saksalaisten tulo” ja ”metsissä piileskelyn aika”. Vuonna 1925 syntynyt mieskertoja vastasi haas- tattelijan vuotta 1918 koskevaan kysymykseen näin: ”Suurin tapahtuma vissii oli täsä Peltolassa, siin oli justii se Vannas oli isäntänä sillon. Ja tuota Vannak- sem makuuhuoneeseen heitettiin pommi...” (SKSÄ 100: 5.1988.) Kyseinen pommi-isku sattui kuitenkin vasta kuukausia sodan päättymisen jälkeen, elo- kuun lopulla 1918. Varsinainen sisällissodan aika (28.1.–16.5.1918) ei mer- kinnyt kertojille niinkään tiettyä ajanjaksoa tai yhtä tapahtumaa, vaan se oli pikemmin ilmiö tai prosessi, joka oli alkanut jo ennen varsinaisen sodan syt- tymistä ja jonka seuraukset ulottuvat tietyllä tapaa tähän päivään asti. Työvä- enyhdistyksen perustaminen vuonna 1907 ja kesän 1917 maatalouslakot liit- tyivät yhtä lailla vuoteen 1918 kuin pohdinnat siitä, miten aiheeseen tänä päi- vänä suhtaudutaan.

Kertomukset eivät sisällä pelkästään ajassa tapahtuvaa liikehdintää, vaan niissä liikutaan aina myös paikoissa (de Certeau 1984). Julie Cruikshank kiin- nitti huomiota yukonilaisia kertojia käsittelevässä tutkimuksessaan haastatel- taviensa taipumukseen kuvailla omaa elämäänsä eräänlaisena ”matkakerto- muksena”, jossa liikuttiin paikasta toiseen. Kertojat saattoivat mainita yli 200 paikkaa kuvaillessaan perheensä elämää yhden vuoden aikana. (Cruikshank 1998, 17–21.) On selvää, että toimeentulon perustuessa metsästyksen ja elä- män ollessa liikkuvaa paikoilla on merkittävä sija jäsenettäessä omaa elä- mää, mutta vastaavaan ilmiöön ovat kiinnittäneet muutkin tutkijat huomiota. Annikki Kaivola-Bregenhøj’n haastattelema inkeriläisnainen kuvaili muutto- aan Inkerinmaalta Suomeen toisen maailmansodan aikana vastaavanlaisella tavalla. Kertojan oli helpompi palauttaa matkan vaiheet mieleensä paikkojen kuin aikojen avulla. (2001, 41–42.)

Seuraava omasta tutkimusaineistostani valittu sitaatti on ote kokonaiskes- toltaan huomattavasti pidemmästä vastauksesta.

Kahdeksantoista keväältä muistan jotain. Täälhä ammuttiin, tohon nummeen tossa noin, tästä ei oo ku kakssataa metriä tos. Me asuttii senttäas tuol van- has kodis. Siihe ammutti ja sit emäntäkoulun suohon, mut ne vietiin sit sielt kirkkomaahan, mut kova rytinä tääl oli sillon. Me pikkupojat kuljet- tiin, kun punakaartilaiset tääl lähtivät si menemää tonne Nummelle päin ja valkoset, ku tuli peräs sielt Karjalohjalt. Me mentii sit katsomaan sinne

ja juur meinattii noit patruunoit. Ne tuli sit pahaks ja sanoivat, et jos pojat ette lähde niin me ruvetaan ampumaan. Ja me kiireesti pois sieltä ja ne lähti menemään sit ja ei siit sit enempää sit ollu. Me oltii sit, ku tääl ammuttii, me oltiin ain sillon siel Lalliahon mylly (piilossa)... (SKSÄ 111: 22.1988.)

Kertoja tuntuu luoneen mielessään pikemmin karttaa kuin kronologisesti etenevää kertomusta aiheesta. Kertoja mainitsee pelkästään tässä oteessa seitsemän eri paikkaa: lähistöllä sijaitsevan nummen, kotinsa, emäntäkoulun suon, kirkkomaan, naapurikunnan Nummen ja Karjalohjan ja Lallinahon myllyn. Muistelmassa on myös paljon liikehdintää paikkojen välillä. Myllyyn piiloutumisen jälkeen kertoja jatkoi käsittelemällä työväentalolla näkemäänsä voileipiä, tiellä kulkeneita vahteja ja isänsä saamaa ylimääräistä viljaa eli kaikkia niitä aiheita, joita sammattilaiset kertojat yleisemmin muistelivat kertoessaan vuodesta 1918 (vrt. Heimo 1996). Kertoja kuvaa tapahtumia käänteisessä aikajärjestyksessä: hän mainitsee ensin teloitukset (toukokuu), sitten punaisten ja valkoisten yhteenotot (huhtikuu) ja lopuksi hän palaa aikaan, jolloin punaiset pitivät valtaa Sammatissa (helmi–maaliskuu).

Kertojat sijoittivat vain joitakin asioita yleisluontoisiin paikkoihin: varti-joita kulki ”teillä” ja ”kylillä”, ja ”metsään” piilouduttiin. Yleisempää oli sijoittaa tapahtumat jonkin olemassa olevan paikan yhteyteen: esikunta sijaitsi ensin ”Koivikon kansakoululla” ja myöhemmin ”Ylitalossa”, punaisia teloitettiin ”Kuuston liiterin” ja ”Emäntäkoulun niityn reunassa”. Kaikki nimetytkään paikat eivät olleet selviä tapauksia vaan neuvottelun tuloksia. Haastattelutavat saattoivat esim. päätellä paikan sijainnin omien ja muilta saamiensa tietojen, esim. Tauno Tukaisen Sammatin vuoden 1918 tapahtumia koskevan paikallishistoriikin, perusteella. Eivätkä mielipiteet tapahtumapaikasta olleet aina yksimielisiä.

Paikallisessakaan yhteisössä oma asuinalue ei ole merkityksiltään samanlainen kaikille sen asukkaalle. Se on riippuvainen kunkin yksilön henkilökohtaisesta sosio-spatiaalisesta historiasta sekä henkilön iästä, sukupuolesta ja yhteiskunnallisesta asemasta. (Bender 1995a, 2.) Iäkäs ja pitkään paikkakunnalla asunut henkilö tulkitsee ympäristöään enemmän menneisyyden kautta kuin vain lyhyen aikaa paikkakunnalla asunut. Monet haastateltavistani asuivat edelleen syntymä- tai lapsuudenkodissaan. Kertoessaan he palasivat paikkoihin sellaisina kuin he muistivat ne ja tarkensivat kuvaustaan haastattelijalle selittämällä: ”...Joo, ni tos oli sellanen penkki, sitte tos seinän vieres, siis kaikki nää pöydät ja jääkaapit ja muut pois, siin oli semmonen penkki ja siin oli, punakaartilaisii oli siin kolme kappaletta...” (SKSÄ 148: 5.1988). Haastateltavan koti ja asuinympäristö saattoi henkilökohtaisten muistojen lisäksi olla täynnä myös kertojan vanhempien ja isovanhempien muistoja, jopa kirjallisuuden kautta välittyneitä, kuten seuraavassa esimerkissä. Vasta kymmenisen vuotta sisällissodan jälkeen syntynyt haastateltavani asui talossa, joka oli ollut myös hänen isänsä lapsuuden koti. Kertojan koti oli sama Strömin

torppa, josta Aarne Anttila kertoo Lönnrotin elämäkerrassa (1935, 234–238). Lönnrotin nuori, onnetoman epäsäätyisen rakkaussuhteen takia henkensä riistänyt sukulaispoika Kustaa Selin asui torpassa 1850-luvun puolivälissä. Haastattelun aikana nousimme välillä ikkunasta katsomaan kerronnan kohteina olevia tapahtumapaikkoja, välillä kerronnan kohteena oleva paikka taas löytyi talon sisältä kuten oven karmi, jonka päälle kertojan punakaartiin kuulunut setä oli laittanut taskukellonsa hetkeä ennen kuin lähti vapaaehtoisesti ilmoitautumaan suojeluskunnan esikuntaan yhdessä kertojan isän kanssa: ”...mut jotain oli se aavistannu, et taskukellon hän oli ottanu taskustas ja pistäny tonne oven päälle, kun meni ulos ja sen jälkeen kelloo tarvinnu enää...” (TKU/A/99/255). Kertojan isä vapautettiin, mutta setä teloitettiin ensimmäisten joukossa Sammatissa.

Kuulumisen tunne liitetään usein syntyperäisyyteen, mutta tämä ei ole välttämätöntä. (Bender 1995a, 2–9.) Ylitalo on Sammatin suurimpiin kuulunut kantatila. Talo oli koko sisällissodan ajan tapahtumien keskipisteenä. Se toimi ensin punaisten, myöhemmin valkoisten ja saksalaisten esikuntana, ja osa teloituksista suoritettiin talon mailla. Myöhemmin Ylitalon osti Sammattiin viime sotien jälkeen muuttanut siirtokarjalainen. Vuonna 1929 syntynyt isäntä tunsikin hyvin nykyisen kotitilansa historiaa. Kysyessäni vuodesta 1918 hän vastasi:

Olen, olen just kuullut ja niin tietenkkin puheita. Puheita, mitä ihmiset on pitäneet niin, niin tässä on ollu ensiksi, tuota ensiks oli niinku punaisten kai joku semmone esikunta ja sitten, ku sotaonni käänty sitten oli, sitten tuli valkoset ja saksalaiset tähän samaan taloon ja niillä oli täs esikunta. Ja sit alko se, se valitettava, sellainen oikeudenkäynti, et tässä vissii luettiin niit tuomioita, kun tämän talon maalle. Kun toi on, toi kotipelto, niin sen kotipellon takana on sellaset jyrkät kalliot. Ni sitä vastaan siel on monta punakaartilaisista ammuttu ja ne oli haudattuki pitkän aikaa sinne, mut on sen jälkee viety kirkkomaalle. Tos oli iso pihavaahtera, ihan tos mis on nytteki vaahtera tossa ovien edessä, niin toinen puoli oli lahonnut ja paikkakuntalaiset sano, et punaset harjoitteli siin niinku pistintaisteluu, ne tökki sitä pistimen kans. Se rupes siit kuivumaan ja lahos. Se meidän aikana sit vast kaatu. Mut tässä on hyvinki paljo asioita tapahtunu. (SKSÄ 142: 27.1988.)

Haastatteluissa käy ilmi myös sukupuolten välinen ero: mieskertojien muistot sijoittuvat huomattavasti laajemmalle alueelle kuin naisten. Jo lapsina pojat ovat liikkuneet poikaporukoissa ympäri kyliä tyttöjen joutuessa pysyttelemään enimmäkseen kodin läheisyydessä (vrt. Korkiakangas 1996, 277–279, 325–327.) Lasten varttuessa ja osallistuessa yhä enemmän talon töihin ero pysyy ennallaan: tytöt hoitivat nuorempia sisaruksiaan ja auttoivat äitiä kotona ja pihapiirissä. Pojat kulkivat isiensä mukana peltotöissä ja pääsivät mukaan mylly- ja kaupunkimatkoille. Maaseudulla pitkään vallinnut perinteinen sukupuolten välinen työnjako on merkinnyt, että vielä aikuistuttuaankin miehillä on ollut enemmän mahdollisuuksia tavata muita ihmisiä ja kuulla naapurikylien ja vieraiden paikkakuntien tapahtumista.

Paikat eivät ole merkityksiltään pysyviä, vaan ne tulkitaan aina nykyisyydestä käsin (Bender 1995b). Seuraava katkelma on haastattelusta, jossa haastattelin erästä 46-vuotiasta naista yhdessä hänen 73-vuotiaan äitinsä kanssa kesällä 1991.

Tytär: Ja ehkä toi Ylitalon nummihan on semmonen, et siinähan ei oo mitään muistomerkkiä, se ei oo mitenkään kohdistettu piste enää. Se on vaan yks tapahtumapaikka mikä on sen jälkeen sit taas puhdistettu.

Äiti: Se on muuttanu taas sit ja rauhoittunu, kun ne (teloitettujen ruumiit) pois on viety.

Tytär: Niin, ne on ehkä semmosia, mist ei sit oo missään ollu koskaan koulussakaan ehkä puhetta, koska niitähän on pitkin kylää eri tavalla, et ne, mitkä on jääny, niin ne muistetaan ja lähinnä sit kai ehkä tämmösenä hautausmaatyypisenä kun tappopaikkana ihan. Et tuodaan se eri taval esiin, mitä on niin kun mun vanhemmil tuotu. Oma etäisyys tietyst tekee sen, et se nähdään erilaisena ja halutaan nähdä ja onneksi nähdään erilaisena, ettei ole semmost, et näin tarpeellist kahtiajakoo, mitä silloin on ollu, mikä on tietyst ollu ihan tarpeellist aikoinaan. (TKU/A/91/242:38.)

Otteesta käy hyvin ilmi, kuinka tytär oli itsekin kiinnittänyt huomiota siihen, miten suhtautuminen vuoden 1918 liittyviin paikkoihin, tässä tapauksessa Sammatin suurimpiin taloihin kuuluvan Ylitalon maalla sijaitseviin teloituspaikkoihin, oli muuttunut vuosien mittaan.

Vuoden 1918 viralliset muistomerkit

Muistomerkkien tehtävä on paikannimistöä tietoisemmin muistuttaa kohteestaan ja pitää yllä tämän muistoa. Vaikka muistomerkit sijaitsevat nykyisessä maisemassa, sijaitsevat ne ajallisesti muistetussa tai kuvitellussa menneisyydessä. Muistomerkki saa merkityksensä yhteisön riittien ja kertomusten avulla. Jos muistomerkkeihin ei liity kertomusta tai rituaalia, ne jäävät vain osaksi maisemaa ja niihin aletaan suhtautua välinpitämättömästi. (Ahonen 1998, 69, 130.) Muistomerkkeihin suhtaudutaan pysyvinä, vaikka niiden tulkinnat ovat yhtä lailla alttiita muutoksille kuin muutkin paikat (vrt. Kormanen 2000).

Sammatissa teloitettujen haudattiin ensin teloituspaiikkojen läheisyyteen, josta heidät vasta kesällä 1918 omaisten vaatimuksesta siirrettiin Sammatin hautausmaalle. Omaisten halu saada läheisensä kunniallisesti haudattua oli niin voimakas, että naapurikunnan Nummen Tavolassa teloitettujen omaiset yrittivät jopa salaa öisin kaivaa ruumiita ylös. Useimmat teloitetuista haudattiin varattomille tarkoitettuun rivihautaan hautausmaan takalaidalle. 1908 syntynyt kertoja oli ollut seuraamassa ruumiiden siirtämistä.

Mää muistan, kun ne tosta Ylitalost ne otettiin yläs sitten ne ruumiit ja pantiin ne arkkuihin, mustiin arkkuihin. Ne oli mustalla maalilla maalattu. Mää en tierä, mitä ainetta se mahroi olla, mut ne oli niin paljon tuorei, et se valus kumminki viäl sit, kun ne tuotiin se maali. Sit tuotiin kaks arkkuu tähän Kellokasterist tänne päin, siin ei ollu sitä pikku portti ollenkaan viälä, niin ja ne nosti sen airan päälle. Ja ja ne oli sit Levon ja Kränruusi arkut. Sen mää näi siin nimi päässä ja siin Levon arkusta, niin se valus semmonen musta maali taik mitä se mahtoi, semmosta nestettä se valus siihen airan päälle. Ja siihen tuli semmonen pitkä semmonen soiro sinne alas sinne kivisee ja sit toine semmonen kapeempi siihen viäreän. Ja ne jäi siihen ja ne otti niin kiine, kun mää seurasin aina jälkeenpäiten, niin kun mää olin soran aikaan lomalla, niin mää seurasin, sillon mää muistin, et ne on viäl, mää huomasin, et ne on näkyvissä, mut nyt niit ei näy enää. Ne kaksikymment vuotta siin oli kumminkin... (TKU/A/91/233:10.)

Sisällissodan jälkeen valkoisten muistomerkkejä pystytettiin moninkertaisen määrän punaisten muistomerkkeihin nähden. Voittajapuoli piti muistomerkkien pystyttämistä yksinoikeutenaan. Varsinkin teloitettujen punaisten haudat olivat pitkään arkaluontoinen asia. Vaikka punaisten hautaamisesta annettiin viralliset ohjeet jo vuonna 1918, paikalliset viranomaiset yrittivät estää hautausten muistomerkkien pystyttämistä sekä haudoilla käyntiä vuosien ajan. Hautausten muistomerkkeihin kohdistui myös suoranaista vandalismia. Punaisten muistomerkkejä alettiin pystyttää suuremmassa määrin vasta viime sotien jälkeen. (Heimo & Peltonen 2001). Tällainen oli tilanne jossain määrin myös Saimaassa, jossa silloinen pappi kuului suojeluskuntaan ja suhtautui ainakin toisten, lähinnä punaisten samastuvien, mielestä kielteisesti punaisten muistamiseen. Punaisten muistolle pystytettiin muistomerkki syksyllä 1945. Muistomerkki pystytettiin rivihautojen päälle, mutta koska hautausmaata on myöhemmin laajennettu, se sijaitsee nykyisen hautausmaan keskellä. Samaan aikaan pystytettiin myös Tavolassa teloitetuille ja haudatuille 12 Saimatin työväenyhdistyksen jäsenelle muistomerkki. Kesti kuitenkin vielä vuosikymmeniä ennen kuin muistomerkeillä käynti yleisty ja muuttui avoimeksi.

Muistomerkkien pystyttämistä ajanut haastateltava kertoi saaneensa taitella kiivaasti sen puolesta, että kaikkien sisällissodassa menehtyneiden – kaatuneiden, teloitettujen ja vankileirillä kuolleiden – punaisten nimet suostuttiin kaivertamaan muistomerkkiin. Monilla paikkakunnilla vuoden 1918 muistomerkkeihin on nimiä alettu lisätä vasta aivan viime vuosina kuten Saimatin naapurikunnissa Karjalohjalla ja Lohjalla. Tavolan muistomerkki ei muistuta ainoastaan sisällissodan uhreista, mutta samalla myös niistä onnekaista, jotka selviytyivät ja joiden nimiä ei koskaan kaiverrettu muistokiveen: Jonkun kohdalla pelastajana toimi entinen isäntä tai emäntä. Eräälle miehelle teloittajat olivat tarjonneet vaihtokauppaa: mies säästyy, jos tämä siunaa muut. Mies suostui ja pelasti näin henkensä. Jalmari Standbergin taas pelasti hänen poikkeuksellinen pelottomuutensa. Saksalaiset teloittajat päättivät pelastaa rohkean miehen:

Kertoja A: ... S. kerto, et häne isäns sen (Strandbergin) sieltä haki pois, se Naatun isäntä tän Jalmari Traanperin ja sitten olikse Kottarinkos isäntä, ku sen miehen, et sen takii se henkes piti, mutta tämmösen version mä olen sit kyl kuullu, et Traanperi siel rivis oli ja sanottii, et lakin voivat vetää silmil, ni hän kiros, et ”Perkele kyl mää voin kuolemaa kattoo silmiin”, ettei hän mitään lakkii verä. Kyl se Jalmari tämmönen turha riski vähä oli...

Kertoja B: Mutta eikö siinä puhuttu että se olis saksalaine kuka sen ois pois ottanu sielt rivist?

Kertoja A: Joo, joo kyllä... (TKU/A/00/41.)

Sammatissa ei ole varsinaista vapaussodan muistomerkkiä, mutta Sammatin ainoan sodan aikana kuolleen valkoisen, varatuomari Unto Nevalaisen, kookas hautamuistomerkki on tavallaan vaalinut valkoisen puolen muistoa. Nevalainen oli aktiivinen teosofi, joka majoitti huvilallaan sodan aikana melko suurta joukkoa sotaa pakoon lähteneitä valkoisia. Paikallinen punakaarti pidätti Nevalaisen huhtikuussa, mutta vapautti hänet muutaman päivän kuulustelujen jälkeen. Kotimatikallaan Nevalainen kuitenkin murhattiin. Monet vielä mainitsivat murhapaikan, Siitoinahteen, mutta enää harva osasi kertoa, missä paikka sijaitti. Sammattilaisille Unto Nevalaisen kuolema antoi selityksen sille, miksi Sammatissa jälkipuinnista muodostui poikkeuksellisen ankara. Se oli rangaistus Nevalaisen kuolemasta: ”ja joka pistimen reiästä tapettiin yksi punainen”. (Heimo 2000b.)

Sammatin hautausmaalta löytyy myös Sammatin suojeluskunnan päällikön vaimon Hulda Vannaksen hauta. Hulda Vannas kuoli harvinaislaatuudessa ja aikoinaan uutiskynnyksen ylittäneessä pommiräjähdyksessä elokuussa 1918. Sammatissa ollaan vielä tänäkin päivänä eri mieltä syyllisestä: olivatko murhan takana, kuten virallisesti epäiltiin, metsissä vielä tähän aikaan piileskelleet punaiset vai itse suojeluskunnan päällikkö, joka halusi päästä eroon vaihostaan ja vierittää syyn punaisten niskaan. (Heimo 2000b.)

Joillekin hautamuistomerkit olivat ainoa side vuoden 1918 tapahtumiin: ”Kapinan aikana ihmisiä haudattiin vähän joka paikkaan, mutta ne on myöhemmin tuotu kirkkomaahan. Tavolan haudan maa on siunattu myös. Kapina on muuten täysin vieras” (SKSÄ 131.1988). Hautamuistomerkkeihin voitiin myös viitata esimerkiksi kerrottaessa sammattilaisten henkilömenetyksistä: ”... toshan on aikamoinen hautapaasi kirkol just kahreksantoist kaatuneist, missä on pelkästään punakaartiset. Valkokaartiset haudattii omiin hautoihin, et selvittäminen ihan näin, kylhän ne tietyst tiätää, kun ne hakee, mut tota se on ehkä semmonen konkreettinen monumentti just, et siin on hirve määräpieneen väkilukuun verrattuna. Samaten niin kun on kolkytyhdeksän neljäkymment sodissakin, niin on suhteessa väkilukuun menny valtavasti...” (TKU/A/91/243: 2) tai ”Kyl ne on siäl on, siäl kives” (TKU/A/91/242:9) tai kertoessa tietyistä tapauksista: ”Juu, mut siäl on kumminkin semmonen patsas kirkko-

maalla. Sen määkin oon nähny. Se sanottiin, et se on, on semmotten tuomarin, mikä on tapettu, punikit on tappanu, sanottiin tääl päin” (TKU/A/91/242:4) tai ”... ainaki ny siäl punaste haural on naisii, mut mää en oo oikee peril sittenki olisko ne ollee rintamal...” (TKU/A/91/241:18).

Mielen paikat

Paikat ovat eri-ikäisiä, eivätkä ne suinkaan ole kaikkien havaittavissa, joskus tarvitaan asiantuntija rekonstruoimaan jäljelle jääneistä jäljistä menneisyyden paikkoja. Joskus asiantuntija voi löytyä omasta takaa. Kahdeksankymmentä vuotta myöhemmin on ulkopuolisen mahdollon enää löytää maastosta teloitus- ja hautapaikkoja tai Enäjärven rannalla sijaitsevaa kalliönkoloa, joka toimi kolmen paikallisen punakaartilaisen piilopaikkana. Miehet pidätettiin aseellisen yhteenoton jälkeen ja teloitettiin Tavolassa. Tarkkasilmäinen voi vieläkin erottaa luodinjälkiä ympäröivän kallion seinämästä.

Joistakin tapauksista ei ole jäljellä enää minkäänlaisia jälkiä, vaan pelkkiä muistoja kertojien mielissä, kuten aiemmin mainitut maalin noro hautausmaan aidalla ja vaahtera Ylitalon pihalla tai Koskisen Jussin hattu, josta kerrotaan seuraavassa esimerkissä. Tosin on mainittava, että Ylitalossa osataan vieläkin näyttää sekä vaahteran kasvupaikka että pellonkulma, jossa aidanseiväs oli ollut pystyssä.

... ja saksalainen otti sen sitte niin käsivarrest kiinni ja talutti sen siihen vähän matkaa ja talost siihen Pajanummee ja mäntyy vasten, et ampuu sen siihen ja sil oli semmonen hattu päässä sitten ja se hattu jäi sit siihen airan ja joku nosti sen hatun airanseipäaseen. Se oli siin ainaki pari vuotta siin se hattu airanseipäässä, muistan sen jälkeenpäiten viäl sen. Se vain kauhtui siin. (TKU/A/91/232:4.)

Elias Lönnrotin Emännyskoulun lähettyvillä toimen pantiin yli kymmen hengen joukkoteloitus 27.4.1918. Muonamies Juho Koskinen onnistui pakenemaan, mutta jäi seuraavana päivänä kiinni ja teloitettiin. Vaikka Koskisella oli viisi alaikäistä lasta, valkoiset eivät taipuneet tämän armonpyyntöihin. Punaisiin samastuvan kertojan muistelmassa armoton teloittaja esitellään pelkästään valkoiseksi valkoisiin samastuvan kertojan taas korostaessa, että teloittaja oli saksalainen eli ulkopuolinen eikä yksi meistä. Koskisen kuolemalla kertojat pyrkivät havainnollistamaan sisällissodan luonnetta: Koskinen edusti perheen isää, jonka katsottiin joutuneen tahtomattaan mukaan kuten suurin osa punakaartilaisista. Aatetta ei kukaan omista haastateltavistani maininnut. Vastaavasti sellaiset uhrin, joiden kuolemasta kertomisella ei voi ilmaista mitään erityistä, vaipuvat helpommin ajan mittaan unholaan.

Lopuksi

”Tervetuloa Sammattiin Elias Lönnrotin jalanjäljille”, toivottaa kulttuuri-, herkku- ja luontokuntana esittäytyvä Sammatti tänä päivänä matkailuesitteissään ja www-sivuillaan. Lönnrotin syntymästä tulee vuonna 2002 kuluneeksi 200 vuotta. Sammatin kunta valmistautuu parhaillaan juhlistamaan suurmiehensä merkkivuotta monin tavoin ja toivoo näin sekä lisäävänsä tunnettuuttaan että houkuttelevansa lisää matkailijoita Sammattiin. Paikkakuntalaiselle oman kotiseudun historiasta löytyy myös muita tärkeitä ajanjaksoja ja tapahtumia, joista vuoden 1918 sisällissota ankarine seurauksineen on yksi merkittävimmistä. Vierailija voi helposti tutustua Sammattiin kiertämällä Lönnrotin elämään tavalla tai toisella liittyviä matkailukohteita ilman, että kohtaa vuotta 1918 millään tavalla. Paikkakuntalainen voi taas halutessaan yhdistää monet Lönnrotiinkin liittyvät paikat vuoteen 1918: esimerkiksi punaiset pitivät hallussaan Lönnrotin perustamaa kansakoulua, Lönnrotin perustaman Emännyskoulun mailla teloitettiin punaisia, ja suojeluskuntalaiset pitivät harjoituksia Paikkarintorpalla.

Paikat ovat riippuvaisia ihmisistä, jotka kertovat paikkoihin liittyviä kertomuksia. Ilman näitä kertojia ja muistoja paikat häviävät. Jotkin Sammatin vuoden 1918 muistin paikoista ovat jo hävinneet. Koska kukaan ei ole niitä muistamassa, ei niitä ole enää olemassakaan. Osa vuoden 1918 muistin paikoista on syntynyt itsestään, osa on perustettu varta vasten muistuttamaan vuodesta 1918. Osa on kaikkien havaittavissa, osa jatkaa eloaan enää joidenkin mielissä. Vaikka monet vuoden 1918 tapahtumapaikat vielä tunnetaan Sammatissa, ne eivät enää ensisijaisesti muistuta niistä aatteista tai syistä, jonka vuoksi sisällissota aikoinaan käytiin. Tänä päivänä ne muistuttavat itse sisällissodasta, siitä että paikkakunnan historiaan on ylipäättänsä sisältynyt tällainen vaihe. Sammatin vuoteen 1918 liittyvät paikat ovat muuttuneet muistin paikoiksi, osaksi paikkakunnan historiallista muistia.

LÄHTEET

- AHONEN, SIRKKA 1998: *Historiaton sukupolvi? Historian vastaanotto ja historiallisen identiteetin rakentuminen 1990-luvun nuorison keskuudessa*. Helsinki: SHS.
- ANTTILA, AARNE 1931: *Elias Lönnrot. Elämä ja toiminta I*. Helsinki: SKS.
- 1935: *Elias Lönnrot. Elämä ja toiminta II*. Helsinki: SKS.
- 1953: *Elias Lönnrot ja Sammatti. Kalevalaseuran vuosikirja 33*. Porvoo–Helsinki: WSOY.
- ARO, LAURA 1996: *Minä kylässä. Identiteettikertomus haastattelututkimuksen folkloreina*. Helsinki: SKS.
- BENDER, BARBARA 1995a (1993): Introduction: Landscape-Meaning and Action. BENDER, BARBARA (ed.): *Landscape. Politics and Perspectives*, 1–17. Providence/Oxford: Berg.
- 1995b (1993): Stonehenge – Contested Landscapes (Medieval to Present-Day). BENDER, BARBARA (ed.): *Landscape. Politics and Perspectives*, 245–279. Providence/Oxford: Berg.
- DE CERTÉAU, M. 1984: *The Practice of Everyday Life*. Berkeley: University of California Press.
- CRUIKSHANK, JULIE 1998: *The Social Life of Stories. Narrative and Knowledge in the Yukon Terri-*

- tory. Lincoln & London: University of Nebraska Press.
- FINNEGAN, RUTH 1998: *Tales of the City. A Study of Narrative and Urban Life*. Cambridge: The Cambridge University Press.
- GLASSIE, HENRY 1982: *Passing the Time in Ballymenone. Folklore and History of an Ulster Community*. Dublin: The O'Brien Press.
- HEIMO, ANNE 1996: *Sammattin vuoden 1918 tapahtumat. Tutkielma kansanomaisen historian muodostumiseen vaikuttavista keinoista*. Julkaisematon folkloristiikan pro gradu -tutkielma. Turku: Turun yliopisto.
- 2000a: "Se oli simmost sukkela aikaa" Mikä sammattilaisia vuodessa 1918 naurattaa? KREKOLA, JONI & al. (toim.): *Naurava työläinen, naurettava työläinen. Näkökulmia työväen huumoriin*, 50–76. Helsinki: THPTS.
- 2000b: Kansallisesta murhenäytelmästä paikallishistoriaksi – sammattilaisten muistoja vuodesta 1918. HEIMO, ANNE & al. (toim.): *Elore 2*. Teemanumero: muistelu ja muistitieto. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura. URL: http://cc.joensuu.fi/~loristi/2_00/hei200.html
- HEIMO, ANNE – ULLA-MAIJA PELTONEN: Memories and histories, public and private: the Finnish Civil War. HODGKIN, KATE & RADSTONE, SUSANNAH (eds.): *Frontiers of Memory: Contested Pasts*. Routledge Studies in Memory and Narrative. London & New York: Routledge. (Ilmestyy 2002).
- HONKO, LAURI 1979: Perinteen sopeutumisesta. *Sananjalka* 21: 57–76.
- HUUSKONEN, MARIJUT 1998: *Matka kertomusten maailmaan. Tapausanalyysi Tenojokilaakon saamelaiden suullisesta perinteestä*. Julkaisematon folkloristiikan lisensiaattityö. Turku: Turun Yliopisto.
- JOHNSTONE, BARBARA 1990: *Stories, Community and Place. Narratives from America*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.
- KAIVOLA-BREGENHØI, ANNIKI 2001: Kertojan aika. HAANPÄÄ, EEEVA-LIISA & al. (toim.), *Ajan taju. Kirjoituksia kansanperinteestä ja kirjallisuudesta*, 33–47. SKS:n kirjaston julkaisuja 18. Helsinki: SKS.
- KALELA, JORMA 2000: *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki: Hanki & Jää – Gaudeamus.
- KATAJALA, KIMMO 1992: Paikallishistorian kriisi vai uusi mahdollisuus? PITKÄNEN, PIIRKKO (toim.): *Menneisyyden merkitys. Historian suuret ja pienet kertomukset*, 175–201. Helsinki: HYOL.
- KESKINEN, HANNA 1998: *Lönnrotin maisemissa. Matkailumaisemien ja maisemanhoidon kehittämissuunnitelma Sammattiin*. Helsinki: Uudenmaan liitto.
- KIVINIEMI, EERO 1999: Maailma muuttuu – mullistuuiko nimistö? PAIKKALA, SIRKKA & al. (toim.): *Yhteinen nimiympäristömme. Nimistönsuunnittelun opas*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus – Suomen kuntaliitto.
- KNUUTTILA, SEPPO 1984. Mitä sivakkalaiset itsestään kertovat – kansanomaisen historian tutkimuskoe. SALOHEIMO, VEJO (toim.): *Yhteiskunta kylässä. Tutkimuksia Sivakasta ja Rasinmäestä*, 131–155. Joensuu: Joensuun yliopisto, Karjalan Tutkimuskeskuksen julkaisuja.
- KNUUTTILA, SEPPO – ANSSI PAASI 1996: Tila, kulttuuri ja mentaliteetti. Maantieteen ja antropologian yhteyksiä etsimässä. KATAJALA, KIMMO (toim.): *Manaaajasta maalaisaateliin*. Tulintoja toisesta historian, antropologian ja maantieteen välimaastossa, 28–94. Helsinki: SKS.
- KORKIAKANGAS, PIIRIO 1996: *Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa*. Kansatieteellinen arkisto 42. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- KORMANO, RIITTA 2000: Kämärän taistelun muistomerkki symbolisen arvon heilurina. *Taiteentutkija* 1. (http://www.rakennustaiteenseura.fi/taiteentutkija/2000-1/7_kormano/index.html).
- LEHTIPURO, OUTI 1972: *Hauhon Hyömäki perinneyhteisönä*. Turun yliopiston kylätutkimusryhmän julkaisuja 11. Turku.
- NORA, PHILIP 1996: Lieux de mémoire to Realms of Memory. – *Realms of Memory*. Vol. 1. Conflicts and Divisions, 1–23. New York: Columbia University Press.
- NYSSÖNEN, HEIMO 1999: *The Presence of the Past in Politics. '1956' after 1956 in Hungary*. Jyväskylä: SoPhi.
- OLLILA, ANNE 1993: *Suomen kotien päivä valkenee. Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939*. Helsinki: SHS.
- PAASI, ANSSI 1984: *Aluetietoisuus ja alueellinen identiteetti ihmisen spatiaalisen sidoksen osana*. Helsinki: Suunnittelu maantieteen yhdistys.

- 1986: *Neljä maakuntaa. Maantieteellinen tutkimus aluetietoisuuden kehittymisestä.* Joensuu: Joensuun yliopisto.
- 1996: *Territories, boundaries and consciousness. The Changing Geographies of the Finnish-Russian Border.* Chichester etc: John Wiley & Sons.
- PAAVOLAINEN, JAAKKO 1967: *Poliittiset väkivaltaisuuudet Suomessa II. Valkoinen terrori.* Helsinki: Tammi.
- PELTONEN, MATTI 1999: *Mikrohistoriasta.* Helsinki: Hanki & Jää – Gaudeamus.
- PELTONEN, ULLA-MAIJA 1996: *Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen.* Helsinki: SKS.
- PITKÄNEN, RITVA LIISA 1999: Paikannimet. PAIKKALA, SIRKKA & al. (toim.): *Yhteinen nimitympäristömme. Nimitysuunnittelun opas*, 15–22. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus – Suomen Kuntaliitto
- POPULAR MEMORY GROUP 1982: *Popular memory: theory, politics, method.* JOHNSON, RICHARD & al. (eds.): *Making Histories. Studies in history – writing and politics*, 205–252. London etc: Hutchinson.
- PORTELLI, ALESSANDRO 1991: *The Death of Luigi Trastulli and Other Stories. Form and Meaning in Oral History.* Albany: State University of New York Press
- RAIVO, PETRI 1997: Kulttuurimaisema. Alue, näkymä vai tapa nähdä. HAARNI, TUUKKA & al. toim.: *Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*, 193–209. Tampere: Vastapaino.
- RANNIKKO, PERTTI 1996: Onko Sivakkaa enää olemassa? Tutkielma yhteisöllisyyden muutoksesta. HAKAMIES, PETRI (toim.): *Kyläläiset, kansalaiset. Tulkintoja Sivakasta ja Rasimäestä*, 21–54. Joensuu: Joensuun Yliopisto, Karjalan tutkimuslaitos.
- RELPH, E. 1976: *Place and Placelessness.* London: Pion.
- ROSENZWEIG, ROY & DAVID THELEN 1998: *The Presence of the Past. Popular Uses of History in American Life.* New York: Columbia University Press.
- RYDEN, KENT C. 1993: *Mapping the Invisible Landscape. Folklore, Writing, and the Sense of Place.* Iowa City: University of Iowa Press.
- RIIKONEN, HEIKKI 1997: Aluetietoisuuden sisältö paikallisyhteisössä. Sukupolvet ja muistinvaraiset alueet. HAARNI, TUUKKA & al. (toim.): *Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*, 177–189. Tampere: Vastapaino.
- SIKALA, ANNA-LEENA 1998: Spatial Memory and Narration. Oral history and Traces of the Past in a Polynesian Landscape. *Suomen Antropologi* 2/1998: 4–19.
- SALONEN, TORSTI 1995: *Elias Lönnrotin kotilousoppilaitoksen historia.* Elias Lönnrotin säätiö.
- SILVANTO, REINO 1930: *Sammatti. Kuvauksia sen ja lähiseudun luonnosta, historiasta, Elias Lönnrotista y.m.* Helsinki: Otava.
- TANGHERLINI, TIMOTHY R. 1998: *Talking Trauma. Paramedics and their Stories.* Jackson: University Press of Mississippi.
- TAKALA, HANNU 1998: *Taistelu Lahdesta 1918.* Lahti: Lahden kaupunki.
- TILLEY, CHRISTOPHER 1994: *A Phenomenology of Landscape. Places, Paths and Monuments.* Oxford & Providence, USA: Berg.
- TUKKINEN, TAUNO 1992: Sammatin ja Karjalohjan tapahtumia 1917–1918. – *Kruuhu* 1991. Kotiseudun vuosikirja 3. Lohja: Lohjan Kotiseudun ystävät ry.
- 1999: *Teloittajien edessä. Ihmiskohtaloita Karjalohjalla, Sammatissa, Nummella, Pusulassa, Nurmijärvellä, Vihdissä ja Inkoossa 1918.* Karjalohja: Tuomo Tukkinen.
- VAKIMO, SINIKKA 1996: Vanhat naiset nuorena kylässä. Rasimäki muistoissa ja elämänsä aikana. HAKAMIES, PETRI (toim.): *Kyläläiset, kansalaiset. Tulkintoja Sivakasta ja Rasimäestä*, 189–238. Joensuu: Joensuun Yliopisto, Karjalan tutkimuslaitos.
- VANSINA, JAN 1985: *Oral Tradition as History.* London: James Currey.
- VASARA, ERKKI 1997: *Valkoisen Suomen urheilijat soturit. Suojeluskuntajärjestön urheilu- ja kasvatustoiminta vuosina 1918–1939.* Helsinki: SHS.
- WACHS, ELEANOR 1988: *Crime-victim Stories. New York City's Urban Folklore.* Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.

Arkistolähteet

- Kansan Arkisto, Jenny Pajusen kokoelmat.
 Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran äänitearkiston (SKSÄ) kokoelmat.
 Turun yliopiston folkloristiikan ja uskontotieteen äänitearkiston (TKU) kokoelmat.
 Turun yliopiston suomen kielen laitoksen äänitearkiston (TYSKL) kokoelmat.

ANNE HEIMO: *The 1918 Finnish Civil War in Sammatti and sense of place*

In this article I shall examine the role of place in the social memory, especially the ways in which traces of the past, in some ways related to the 1918 Finnish Civil War, buildings, monuments, scenes of executions, burial places, hideaways, etc., are present in the landscape and become reawakened in Sammatti, a small rural community of 1,000 inhabitants in southern Finland. For Sammatti, the local tragedy was, and in some ways still is, that of the fifty Reds killed during that war over forty died by execution, whereas only one White was murdered. Officially, the number of Reds executed in Sammatti was 24-26 depending on which statistic is referred to, which in proportion to its population means that it had the third highest war-time death toll in the whole of Finland.

Monuments and memorials are situated temporarily in a remembered or imagined past, and for this reason are always interpreted from the present perspective. The primary function of these historical reminders is not to affirm or preserve the past, but to reawaken and celebrate it. The meanings and historical narratives related to places and landscapes are part of a continuous process of reproduction and representation.

After the 1918 Civil War the nation went into mourning and war memorials were built, but official commemoration was bestowed only on White victims, whereas for decades the families of Reds were prevented from mourning and honouring the memory of their dead in public. This was the situation in Sammatti, too, where the memorial to Red victims was erected decades after the Civil War, in 1945. In other respects, the surrounding landscape is even today full of unofficial landmarks, a continuous reminder of the events that took place during the Civil War. These places serve not only as reminders of the past; rather they can be looked upon as evidence when narrating about the past.

Often just a mention of these places while talking about other topics inspired the narrator to recall events that had taken place there during the Civil War. Places evoke narratives and, conversely, narratives evoke places. In fact, unless a narrative can be attached to a location, that location ceases to exist. Many of those places in Sammatti related somehow to the Civil War were recognisable only on the basis of expert knowledge, otherwise they could only have existed in the mind of the narrator.